

De leerling over het leren in coronatijd

Kwaliteit van leermotivatie onderzocht: de eerste resultaten

Het moest snel en het moest zorgvuldig. Een landelijke grootschalige verkenning naar de ervaringen van de leerling met het leren in de periode dat de scholen waren gesloten. En het is gelukt. Vanuit het initiatief ‘Schoolleiders helpen elkaar’ is een uitgebreide vragenlijst door Nederland gegaan over afstandsonderwijs, thuisleren en weer naar school gaan. Het aantal respondenten was overweldigend. In dit artikel gaan we in op een paar eerste resultaten.

DOOR FEMKE GEIJSEL, TESSA JENNISKENS EN KIM HÖPPENER

Leerlingen participeren intensief in het onderwijs, voelen het beste wat de school als leeromgeving te bieden heeft en kunnen daarbij zeer concreet zijn over wat er tekortkomt of beter kan. In die periode van de schoolgebouwsluiting ontstond er een unieke situatie waarin er voor alle leerlingen tegelijkertijd eenzelfde soort inbreuk plaatsvond op de reguliere wijze van ‘naar school gaan’ en ‘leren voor school’. Uniek, maar mogelijk ook kort. Als we de lessen tijdens het afstandsonderwijs – vanuit het perspectief van de leerlingen – goed tot ons wilden nemen, moest er snel gehandeld worden.

Hiertoe hebben wij, Femke Geijssel van de Radboud Docenten Academie en Math van Loo en Kim Höppener van e-Loo, de handen ineengeslagen en een leerlingenvragenlijst ontwikkeld en ondergebracht in een bestaande enquête tool. Dat laatste, het inzetten van een bestaande enquête tool, voor wetenschappelijk onderzoek, was een keuze. Echter, wetenschappelijk onderzoek vraagt vaak om geavanceerde methodologie waarbij lang gewacht moet worden op een goede terugkoppeling, die ook nog eens niet schoolspecifiek is. Het idee was nieuw: het inzetten van bestaande digitale tools voor zowel schoolspecifieke kwaliteitsinformatie alsook voor wetenschappelijk onderzoek is een aantrekkelijke gedachte. Het had al eerder geleid tot de oprichting van Stichting OOK: Onderzoek voor Onderwijskwaliteit. Math van Loo, bestuurder van OOK: “Mij is er veel aan gelegen dat er in scholen dataondersteuning beschikbaar is bij de gezamenlijke sturing van schoolleiders en leraren op onderwijskundige processen. Dat vraagt om tools maar ook om geïnformeerde interpretatie. Daartoe zie ik de samenwerking met wetenschappers als een must. Met de stichting OOK garanderen we daartoe onomkeerbare anonimisering van de gegevens”. Kim Höppener van e-Loo: “Wij ontwikkelen diverse digitale

tools specifiek voor de onderwijssector, waar al veel scholen o.a. in het vo gebruik van maken. We vinden het een vorm van maatschappelijke dienstverlening om onze tijd en het gebruik van de School Enquête Tool beschikbaar te stellen om deelname door scholen aan dit onderzoek en om dataoverdracht naar onderzoekers technisch te faciliteren”. Met ondersteuning van de VO-raad zijn afspraken gemaakt over de initiële analyses en hoe de hele sector vo de vruchten kan plukken van dit onderzoek. Dankzij deze subsidiering kon ook worden samengewerkt met Annemarie van Langen en Tessa Jenniskens van KBA Nijmegen, een organisatie voor beleidsonderzoek.

Samen ontwerpen

Schoolleiders, leraren en ouders hebben ons met hun gedachten en observaties geholpen om tot relevante vragen te komen, zeker ook open vragen. We hadden de overtuiging dat leerlingen hun verhaal kwijt zouden willen over hoe zij leerden, wat daar moeilijk of fijn aan was. En ook over wat zij leerden over het leren. Er werd in deze periode tenslotte een beroep gedaan op andere studievoorderende dan ze gewend waren. Uiteraard hebben we ons daarbij ook laten leiden door theoretische noties.

De keuze voor dit uitgebreide onderzoek heeft een achtergrond. Nederlandse leerlingen behoren tot de minst gemotiveerden, internationaal gezien. Maar ook tot de gelukkigste (zie pagina 12), weliswaar met ‘schoolwerk’ als grootste stressor. Dat geeft te denken. Een ander kenmerk van ons onderwijs in internationale vergelijkingen is de toenemende kansenongelijkheid. Deze periode van corona leek die kansenongelijkheid uit te vergroten. Tot slot, onderwijsprofessionals die voortdurend bouwen aan kwaliteit willen zelf ook graag weten: doen we de goede dingen voor het leren van de leerlingen?

Grote deelname

In totaal acht weken tijd van 18 mei tot 12 juli hebben 21.955 leerlingen van 114 schoolvestigingen van 74 besturen in het voortgezet onderwijs de vragenlijst ingevuld. Het gaat om leerlingen uit alle opleidingstypen, in regulier en particulier onderwijs. Deze respons is tamelijk overweldigend. Voor ons betekent dat dat er een gezamenlijke behoefte is om te leren, ook van de leerlingen, over wat er in deze indrukwekkende periode gebeurde in de onderwijssector. Maar wat ook meegespeeld heeft, ons inziens, is dat doorgaans lokaal ingezette instrumenten voor kwaliteit nu ineens een collectief instrument waren geworden. En dat appelleert aan mogelijkheden tot gezamenlijke bewaking én ontwikkeling van onderwijskwaliteit. Een ander sterk kenmerk van dit onderzoek was dat we ons niet richtten op de (cognitieve) opbrengsten, maar op het proces. Ons onderzoek was ontwikkelingsgericht: niet een prestatie laten leggen, maar de aandacht richten op het hoe, en wat daarbij behulpzaam is. Tot slot: we hebben de vragen zo ingericht dat we specifiek kunnen kijken naar leerlingen die thuis goed en juist minder goed konden leren. Dat kan relevante inzichten opleveren nu de situatie nog verre van normaal is, er misschien nog een tweede golf komt of er langere tijd hybride vormen van onderwijs nodig zijn; vanwege leerlingen of leraren met klachten of in quarantaine.

Focus op het leren

Als achtergrond bij de vragen speelde vooral de zelfbeschikkingstheorie een rol¹. Deze theorie maakt onderscheid tussen: a) willen leren: leren vanuit het gevoel een interesse te kunnen realiseren en de daarbij competent te zijn en die competentie verder te ontwikkelen. We spreken dan van autonome motivatie waarbij leerlingen het gevoel hebben zelf aan de basis te liggen van hun gedrag en persoonlijke verantwoordelijkheid opnemen voor hun eigen leerproces. Autonome motivatie doet zich voor als leerlingen de leerstof interessant of zinvol vinden. Het sluit aan bij een natuurlijke neiging van de mens om zich te willen ontwikkelen. b) moeten leren: leren vanuit het gevoel dat het niet zozeer om het leren zelf gaat, maar dat leren 'moet' om daarmee een doel te bereiken dat buiten het leren zelf is gelegen. De kern is dat leerlingen zich onder druk gezet voelen om te leren; door de buitenwereld, of omdat ze zichzelf die druk opleggen als reactie op wat ze denken dat er van hen verwacht wordt. Het gaat meer om het laten zien en beloond krijgen van wat je al kunt, dan om het persoonlijk voelen dat je competent bent en plezier hebben in de ontwikkeling ervan. We spreken dan van gecontroleerde of verplichtende motivatie.²

¹ Ryan, R.M. en Deci, E.L., (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.

² Vansteenkiste, M., Sierens, E., Soenens, B., & Lens, W. (2007). Willen, moeten en structuur in de klas: over het stimuleren van een optimaal leerproces. *Begeleid zelfstandig leren*, 16(1), 37-57.

Uit uitgebreid onderzoek weten we dat de twee vormen van motivatie niet zozeer elkaars tegenpolen zijn maar eerder een soort cocktail vormen. In die cocktail doet naast gevoel van autonomie en competentie nog een derde basisbehoefte mee: het gevoel van veiligheid door sociale verbondenheid. Daarbij weten we ook dat verschillende dynamisch-psychologische processen worden geactiveerd bij leerlingen naarmate zij vanuit meer autonome dan wel gecontroleerde motivatie aan het leren zijn.

Deze verschillen zijn interessant voor het leren in de periode van schoolgebouwsluiting. Een groot deel van de controlemechanismen in de dagelijkse onderwijspraktijk viel namelijk weg en er werd noodgedwongen een groter beroep gedaan op de welwillendheid van leerlingen om aan de slag te gaan. Wat gebeurde er bij leerlingen? Konden zij de switch maken naar hun autonome motivatie? En hebben scholen met hun onderwijskundige aanpak van het afstandsonderwijs de leerlingen geholpen of juist gehinderd om deze switch te maken? De eerste resultaten.

Spreiding van de respondenten
Rotterdam >1000
Breda 300 - 1000
Zwolle <300

Vooraf: groepen en thuiswerkplek

Het is denkbaar dat groepen leerlingen verschillen in hun ervaringen. We maken daartoe op de eerste plaats onderscheid tussen leerjaren en opleidingstype en combineerden deze gegevens om vier vergelijkingsgroepen samen te stellen. Zie de tabel voor de verdeling van het aantal leerlingen in deze groepen.

	N	%
VMBO (bb, kb, gl, tl), PrO en ISK klassen van leerjaar 1 t/m 4	6789	31%
Dakpanklassen VMBO-t t/m VWO van leerjaar 1 t/m 3	7059	32%
VWO klassen (atheneum, gymnasium) van leerjaar 1 t/m 3	3255	15%
HAVO en VWO klassen van leerjaar 4 t/m 6	4852	22%
Totaal	21955	100%

Overigens geldt voor de havo-vwo bovenbouw dat er gegeven de eindexaminering relatief heel weinig leerlingen uit havo5 en vwo6 de vragenlijst hebben ingevuld.

Verder wilden we weten of de toereikendheid van de thuiswerkplek voor het leren uitmaakt voor de leermotivatie van leerlingen in het afstandsleren. We hebben daartoe een schaal geconstrueerd van de volgende twee vragen:

- Ik heb thuis rust en ruimte om goed te kunnen werken en leren.
- Lukt het jou om je thuis goed te concentreren tijdens het maken van (t)huiswerk?

De gemiddelde score op deze twee vragen was 2,09 (range 0-3, spreiding 0,68), We hebben vervolgens de leerlingen verdeeld over twee vergelijkingsgroepen:

	N	%
Wel een goede plek thuis	16065	73,2%
Geen goede plek thuis	5890	26,8%

De toereikendheid van de thuiswerkplek in ons onderzoek is dus breder opgevat dan de 'leerlingen met een moeilijke thuis-situatie' waartoe een school veelal noodopvang heeft geregeld. Dat zien we ook aan de grootte van de groep: 25%.

Overigens hebben we gekeken in hoeverre in die thuiswerkplek ook het wel of niet beschikken over een goede 'device' en een voldoende sterke internetverbinding hierin meespeelde. Onze vraag daarover bleek in de factoranalyse niet te behoren tot deze factor en vertoont ook in relatie tot andere items en schaalcores duidelijk minder relevantie voor het leren dan deze twee vragen over de toereikendheid van de thuiswerkplek.

Vier aspecten van leermotivatie

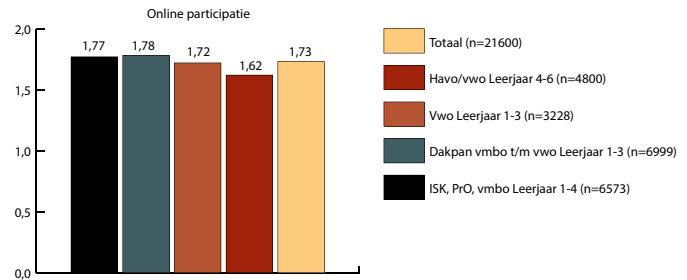
Op het moment van schrijven hebben we een deel van de antwoorden op de gesloten vragen geanalyseerd. We hebben voor vier aspecten van leermotivatie variabelen geconstrueerd voor twee uitingen van autonomie en twee uitingen van competentie. In de tabellen staan voor elk aspect de vragen die de leerlingen

beantwoord hebben op een schaal van 0 (niet) tot 3 (heel erg) (met de waarde 1.5 dus als schaalgemiddelde); en de gemiddelde scores voor de verschillende groepen leerlingen. Alle verschillen zijn significant.

Online participatie als uiting van autonomie in het afstandsleren

De mate waarin leerlingen aangeven actief te hebben geparticipeerd in de online lessen (α 0,71)

- Ik luister en let op tijdens de online lessen
- Ik doe actief mee tijdens de online lessen
- Ik verveel me tijdens de online lessen (omgedraaid)
- Ik vind dat de docenten goede uitleg geven tijdens de online lessen

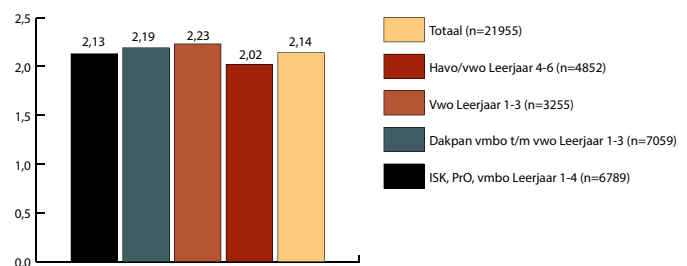
De leerlingen geven aan een beetje tot redelijk te hebben geparticipeerd in de online lessen. De online lessen lijken daarmee niet in hoge mate bijgedragen te hebben aan de leermotivatie van de leerlingen. De havo- en vwo-bovenbouw participeerden naar eigen zeggen het minst actief. Overigens laten de scores zien dat leerlingen relatief iets actiever participeerden als de online-lessen langer duurden; dit is logisch omdat de docenten dan doorgaans ook meer activerende online werkvormen toepassen. Het aantal online lessen dat leerlingen volgden, laat geen significante verschillen zien.

Zelfvertrouwen in de leervorderingen uiting van autonomie in het afstandsleren

De mate waarin leerlingen vertrouwen hadden in de leervorderingen en bevordering naar het volgende schooljaar (α 0,66):

- Ik weet hoe ik ervoor sta
- Ik heb goed overzicht van het huiswerk per week per vak
- Ik heb er vertrouwen in dat ik overga
- Ik maak me zorgen dat ik achterstand oloop (omgedraaid)

Alle leerlingegroepen scoren gemiddeld boven de 2: een redelijk zelfvertrouwen in de leervorderingen. Het zelfvertrouwen in de onderbouwgroepen is hoger met het opleidingstype. Net als bij online participatie laat de bovenbouw havo-vwo de laagste score zien.

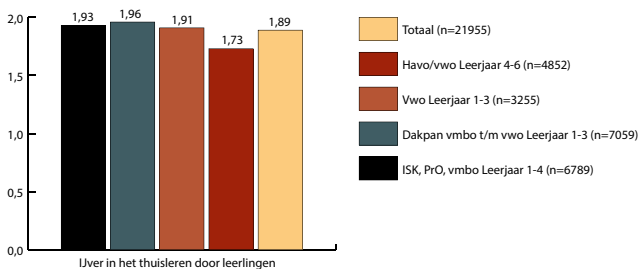

Leerijver als uiting van competentie in het afstandsleren

De mate waarin leerlingen het gevoel hebben een competente

leerder te zijn (α 0,71):

- Ik leer goed
- Ik werk hard

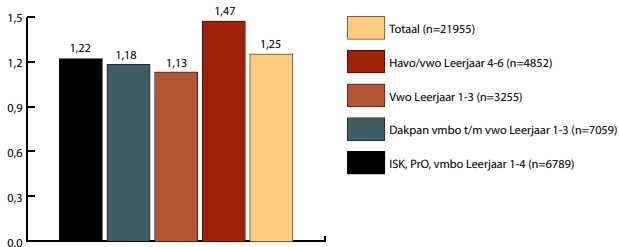

De leerlingen geven aan redelijk ijverig te hebben geleerd. In de dakpan-onderbouw is dat het meest aan de orde. De havo-vwo bovenbouw scoren wederom het laagste en hebben zich in die zin dus minder competente leerdere gevoeld in de periode van de afstandsonderwijs. Voor deze groep heeft wellicht meer druk op het leren gespeeld dan in de andere groepen, gegeven de schoolexamens.

Leermoeite als uiting van gebrek aan competentie in het afstandsleren

De mate waarin het leerlingen moeite kost om thuis hun leerwerk te doen (α 0,78)

- Het kost mijn moeite om mezelf te motiveren om aan de slag te gaan
- Het kost mij moeite om alles af te krijgen
- Het kost mij moeite om overzicht te houden

Ook op leermoeite zien we de havo-vwo bovenbouwgroepen er echt uitspringen die een beetje tot redelijke leermoeite ervoeren; de overige groepen een beetje. Over het geheel genomen kunnen we stellen dat de leerlingen relatief weinig blij geven van leermoeite in de periode van afstandsonderwijs.

Verschillen tussen groepen

Er zijn wel duidelijke significante verschillen in gemiddelde scores op de vier aspecten van leermotivatie tussen de leerlingen die (naar eigen zeggen) wel en geen toereikende thuiswerkplek hadden in de periode van afstandsonderwijs.

	Wel een goede plek thuis	Geen goede plek thuis
Online participatie (M)	1,85	1,41
Leervertrouwen (M)	2,28	1,75
Leerijver (M)	2,05	1,46
Leermoeite (M)	1,02	1,89

Leerlingen met een minder toereikende thuiswerkplek geven aan minder actief te participeren in de online lessen, minder zelfvertrouwen te hebben in het leren en ook duidelijk minder

ijverige leerdere te zijn, terwijl deze groep wél redelijk leermoeite heeft ervaren.

Wat betreft de open vragen is ons vermoeden uitgekomen: per school zijn er pagina's vol reacties van leerlingen op deze vragen. In deze reacties schuilen nog veel meer inzichten in de kwaliteit van de motivatie van leerlingen, maar ook in wat de leerlingen zelf geleerd hebben over leren in deze periode. We hopen ook hierover snel te rapporteren. In de kwantitatieve analyses die nog volgen, gaan we de verschillende motivatieaspecten verklaren vanuit onderwijskundige keuzen die er in de school zijn gemaakt. We zullen daarbij onder andere kijken naar de rol van het mentoraat en de leerondersteuning van vakdocenten.

Kortom

Door de snelle en grote deelname aan dit onderzoek hebben de scholen de leerling een krachtige stem gegeven in de analyse van de gebeurtenissen en de impact op het leren in hun perceptie. Het gaat daarbij om onderwijskundige inzichten maar ook om de impact van de maatschappelijke gebeurtenissen op leerlingen. Het doel van het vervolg van ons perceptie-onderzoek is te kunnen reflecteren op de situatie die door corona in het onderwijs is ontstaan en vanuit deze reflecties beter voorbereid te zijn op het vervolg.

De resultaten die we in dit artikel hebben laten zien bevestigen de vermoedens van ongetwijfeld veel leraren en schoolleiders dat de impact van corona op vooral de *havo-vwo bovenbouw* afwijkt van andere leerjaren en opleidingstypen. Dit is geen schoolspecifieke zaak maar een algemeen beeld. We hopen dat de analyse van de open vragen dieper inzicht geeft.

Daarnaast is overduidelijk dat de *toereikendheid* van de thuiswerkplek voor leerlingen uitmaakt. Daarbij hebben we het over 25% van de leerlingen voor wie dit echt een wezenlijk verschil maakt in hun leermotivatie. We vragen ons af of de scholen dit onderscheid scherp op het netvlies hebben gehad. We zijn natuurlijk ook benieuwd naar samenhang met daadwerkelijke leerprestaties en zouden willen bekijken of er een koppeling met indicatoren daarvan mogelijk is. Maar bovenal denken we op dit moment dat het voor scholen zaak is in de scenario's voor hernieuwde schoolgebuwsluiting of afwezigheid van leerlingen goed rekening te houden met dit verschil. We moedigen de scholen aan om leerlingen zelf tot uitdrukking te laten brengen hoe goed zij zich thuis kunnen concentreren, zodat hierin gedifferentieerd kan worden. Ook raden we scholen aan om na te denken over extra ondersteuning bij het 'switchen' naar meer autonome motivatie of mogelijkheden om dan toch op school te komen werken. En tot slot zien we in deze resultaten een aanmoediging om ook in het reguliere onderwijs op school de autonome leermotivatie van leerlingen op te zoeken en meer ruimte te geven.

Uit onze vervolganalyses hopen we aanknopingspunten af te leiden over onderwijskundige keuzen die daarbij een rol kunnen spelen, zoals een rustiger lesrooster en meer mogelijkheden tot individuele consultatie van vakdocenten door de leerlingen. ●

Meer weten: Houdt de websites <https://www.voortgezetleren.nl/> en <https://www.vo-academie.nl/> in de gaten voor verdere publicaties over dit onderzoek

Meer informatie: F.Geijssel@docentenacademie.ru.nl

► **Femke Geijssel is Universitair Hoofddocent Schoolontwikkeling aan de Radboud Docenten Academie. Tessa Jenniskens werkt als onderzoeker bij KBA Nijmegen. Kim Höppener is directeur van e-Loo.**